

Bakırcı, Fatih ve Erman, Okan (2020). Ağız Özellikleri Gösteren Bir Eski Oğuz Türkçesi İlmihali, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2020/16, s. 128-160.

DOI: 10.46400/uygur.821894

AĞIZ ÖZELLİKLERİ GÖSTEREN BİR ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİ İLMİHALİ

[Araştırma Makalesi-Research Article]

Fatih BAKIRCI*

Okan ERMAN**

Geliş Tarihi: 05.11.2020

Kabul Tarihi: 14.11.2020

Öz

Bu makalenin konusu Yeni Levent Anadolu Lisesi (İstanbul) Müdürü Mehmet İsmail Şahiner'in kütüphanesinde bulunan bir yazma kitabın ilk 51 varlığında yer alan ilmihal türündeki eserdir. Eserin birçok sayfası eksik olduğundan metin bütünlüğü ortadan kalkmıştır. Eser birbirinden bağımsız üç parçadan oluşmaktadır. Eserin kimliğine dair -muhtemelen eksik sayfalar nedeniyle- çok az bilgi vardır. 34a/10'daki "kuluñ İbrâhime Rabbim hidâyet eylegil ..." ibaresinden eserin İbrâhim adlı bir kişi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Metin dil özellikleri itibarıyla hayli önemlidir. Eski Oğuz Türkçesi ürünü olan metin, ağız özellikleri göstermektedir. Bilindiği üzere, ilmihal türü de dâhil olmak üzere kutsal dinî metinler halkın rahatça anlayabilmesi amacını güttüklerinden yazıldıkları yörelin ağızını yansıtır ve noktasında zenginlerdir. Eserin bu niteliği, gramerin çeşitli kategorilerinden delillerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse, eserin söz varlığı Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nü keşiştiren bir karaktere sahiptir. Makalenin ilk bölümünde bu eserin çeşitli açılardan filolojik değerlendirmesi, ikinci bölümünde ise transkripsiyonlu metin yer almaktadır. Çalışmanın son yıllarda ciddi artış gösteren Eski Oğuz Türkçesi ve ağızları üzerine yapılan araştırmalara katkı sunması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Oğuz Türkçesi, Anadolu Ağızları, Oğuzca, İlmihal, Dönemlendirme.

AN OLD OGHUZ TURKISH CATECHISM EXHIBITING DIALECT FEATURES

Abstract

The topic of this article is the catechism type work in the first 51 leaves of a manuscript in the library of Mehmet İsmail Şahiner, the Director of Yeni Levent Anatolian High School. Many leaves of the work are missing disrupted the integrity of the text. The work consists of three parts that are independent from each other. There is little information about the identity of the work, possibly due to the missing leaves. It is understood that the work was written by a person named İbrâhim from the phrase "kuluñ İbrâhime Rabbim hidâyet eylegil... (My God! Guide your servant Abraham)" in 34a/10. The text is very important in terms of language features. The text, which is a product of Old Oghuz Turkish, exhibits dialect features. As it is known, practical religious texts, including the catechism type, are rich in reflecting the dialect of the region in which they are written, as they aim to make the public understand easily. This quality of the work has been tried to be explained with pieces of evidence from various categories of grammar. For example, the vocabulary of the work has a character that intersects the Scanning Dictionary and the Compilation Dictionary. In the first part of the article, the philological evaluation of the work from

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: fthbkrc@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-0114-8085

** Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, e-posta: okannerman@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5432-0291

various aspects, and the second part, the text with transcription is included. It is hoped that the study will contribute to the research on Old Oghuz Turkish and its dialects, which has increased significantly in recent years.

Keywords: Old Oghuz Turkish, Anatolian Dialects, Oghuz Turkish, Catechism, Periodization.

Giriş

Oğuzların kendi lehçelerine dayalı bir yazı dili kurmaları, Türk yazı dili tarihine bakıldığında geç bir dönemde gerçekleşmiştir denebilir. Bu durum kuşkusuz Oğuzların siyasal erklerini edinme süreciyle doğrudan ilgilidir. Oğuzlar yazı dilini ancak Doğu Türk yazı dili geleneğinden bağımsız olarak XIII. asrın sonlarında, Anadolu'da tesis edebilmişlerdi (Tekin, 1973-74: 69).

Oğuz yazı dilinin Anadolu'daki teşekkülünde dinî ihtiyaçların önemli bir yeri vardır. Cengiz hareketi ile birlikte Anadolu'da kesafet kazanan Oğuzlar, XI. asırdan itibaren topluluklar halinde, peyderpey girmiş oldukları İslam dinini özümseyebilmek için XIII. asrın son çeyreğinden itibaren gerek edebi gerek ilmi birçok dinî metin üretmişlerdir. Muhtelif türlerdeki bu dinî metinler içerisinde sayıca dikkat çeken türlerden biri *ilmihaldir*. "Davranış bilgisi" anlamına gelen *ilmihal*, terim olarak "inanç, ibadet, muâmelât, ahlâk konuları, yer yer büyük peygamberler, ayrıca Hz. Peygamber'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı" diye tanımlanabilir (Kelpetin Arpaguş, 2000: 139). Günlük yaşamı bir dünya görüşü dâhilinde tanzim etmek gibi ciddi bir meseleyi kendine konu edinen ilmihallerin yazılması, Anadolu Oğuz halkı içerisinde hayli revaç bulmuştur. Mehmed b. Bâlî'nin *Kitâb-ı Güzîde Tercümesi* (XIV. asır), *Kitâb-ı Gunya* (XIV. asır), İbn İsfendiyar Ebu'l Hasanî'nin *Hulviyât'ı* (XIV. asır), Kutbuddin İznikî'nin *Mukaddime'si* ve *Râhatü'l-Kulûb'u* (XIV. asır), Abdurrahman b. Yusuf Aksarâyî'nin *İmâdü'l-İslâm'ı* (1543), Ali Birgivi'nin *Vasiyyetnâme'si* (1562-63) ve Lutfi Paşa'nın *Risâle-i İlm-i Hâl'i* (XVI. asır) gibi eserler, Eski Oğuz Türkçesinin başlangıcından XVI. asrın sonlarına kadar yazılmış ilmihallere örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmanın konusu olan ilmihal metni, Yeni Levent Anadolu Lisesi (İstanbul) Müdürü Mehmet İsmail Şahiner'in¹ şahsi kütüphanesinde bulunan aile yadigarı bir yazmanın içerisinde, ilk 51 varakta yer almaktadır. Nesih hatla, son derece özenle yazılmıştır. Bir başka eseri daha içeren yazma 116 varaktır ve bir bütün olarak hasarlıdır. Cildi çürümüş olan yazma muhtemelen bir düşme sonucu dağılmış ve toplandığı sırada sayfalar birbirine karıştırılmış. Yine reddade ve kompozisyon takibinden anlaşıldığı üzere birçok sayfası da eksiktir. Buna karşın mevcut sayfalar okunaklı ve hasarsızdır. Ayrıca göstermiş olduğu dil özellikleri bakımından mevcut bilgilere katkıda bulunacak, bilinenleri teyit edecek nitelikler taşımaktadır. Çalışmada eserin fizikî yapısı ve muhteviyatı ile dil özelliklerine değinilmiş ve transkripsiyonlu metnine yer verilmiş olup bir makalenin sınırlarını aşmamak düşüncesiyle dizini ve tıpkıbasımı dâhil edilmemiştir.

1. Metnin İncelemesi

Eski Oğuz Türkçesi ürünü olan eserin adına, eksik bölümleri bulunması sebebiyle metinde rastlanılmamıştır. Eser adının tespit edilememesi, metnin Eski Oğuz Türkçesiyle yazılmış diğer ilmihallerden birinin kopyası olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim aşağıda detaylı açıklanacağı üzere metnin içindeki 3. parça XV. asır ediplerinden Gelibolulu Za'îffî'nin pendnâme türündeki risalesinden bir bölümdür. Dolayısıyla eserin diğer bölümlerinin de başka bir ilmihal metninin kopyası/bir kısmı olma ihtimali karşısında

¹ Bu yazma eseri bizimle paylaşan ve ilmi açıdan incelenmesine izin vererek Türkoloji alanında bilinmesine vesile olan Mehmet İsmail Şahiner'e teşekkür ederiz.

metin, dönemin ilmihalleri *Kitâb-ı Güzîde Tercümesi* (Coşkun, 2015), *Kitâb-ı Gunya* (Akkuş, 1995) ve *Mukaddime* (Üstünova, 2003) ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda bu ilmihallerden herhangi birinin kopyası olmadığı anlaşılmıştır. Tabii söz konusu karşılaştırmalar metnin müstakil bir eser olduğunu kanıtlamak için yeterli değildir. Fakat metodolojik açıdan bir örneklem oluşturmak adına yukarıdaki karşılaştırmalar gerekli görülmüştür.

Yazarın 34a/10'daki ... *ķuluķ İbrāhime Rabbim hidāyet eylegil* ... ibaresinden İbrāhim adlı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. İbrāhim ismi, eğer otograf nüsha değilse eserin müstensihine ait de olabilir. Ne var ki bu ihtimal ifade metnindibilimsel açıdan bağlamsal değerlendirildiğinde oldukça düşüktür. Ancak metnin eksik oluşu kesin bir yargıda bulunmayı engellemektedir.

Eserin tarihi hakkında metinde bir bilgi yoktur. Fakat önemli bir bilgi, yazma eserin içindeki diğer metinde bulunmaktadır. Söz konusu ikinci metin 52a'dan başlayıp yazmanın sonu olan 116b'ye kadar devam eder ve son varakta eserin yazım tarihi yer alır: 1170 Zilkade'sinin 4'ü /M. 21.7.1757 (bk. Resim I). Bu tarihin, yazmanın ilk metni ve araştırma konumuz olan ilmihal metni için de geçerli olduğu söylenebilir mi? Eserin Eski Oğuz Türkçesiyle yazılmış olduğu göz önüne alındığında eldeki veriler bunun mümkün olmadığını göstermektedir. Nitekim Oğuzcanın kendi içindeki dönemlendirme teşebbüslerine bakıldığında araştırmacılar bir ittifak hâlinde Eski Oğuz Türkçesinin, İstanbul'un fethiyle birlikte yerini Osmanlıcaya bırakmaya başladığı ve hemen hemen yüz yıllık bir geçiş sürecinden sonra kullanımdan kalktığını belirtmektedir.² Ancak aynı yazmanın içinde bulunan iki metin birbirinden farklı zamanlarda, en az iki yüz yıllık bir arayla yazılmış olabilir mi sorusu, yukarıdaki görüşü ve bu görüşün temeli olan *dönemlendirme* (periodization) yöntemini sorgulatmaktadır: Tarih, sosyoloji, arkeoloji, antropoloji gibi art-zamanlı olarak zamana yayılmış olguları incelemeyi konu edinen her bir sosyal bilim kolu, dönemlendirme yöntemini kullanagelmiştir. Dönemlendirme yönteminin sosyal bilimlere bu denli hâkim olmasını, öğrenme ve öğretmeyi son derece kolaylaştırıcı katkısıyla açıklamak mümkündür. Ancak bu yöntem, zaman üzerinde hâkimiyet kurulmasına, daha doğrusu zamanın kullanılmasına yardım etmekle birlikte, zaman zaman geçmişin değerlendirilmesine ilişkin sorunları da gün yüzüne çıkarır (Le Goff, 2020: 3). Nitekim söz konusu tabii olgular, yapay bir kıyafet olan dönemlendirme kalıbına sokulmaya çalışıldığında özleri itibarıyla tam olarak kavranamamaktadır. Çünkü bu olgular birçok bileşenin ürünü olup her bir bileşen eş zamanlı olarak aynı istikameti takip etmemektedir. Söz gelimi bir sosyal bilim olan dil biliminin inceleme konusu dildir ve dil en temelde yazı ve konuşma olarak iki bileşeni bulunup her iki bileşenin de insan, mekân ve zaman olmak üzere en az üç alt bileşeni mevcuttur. Ne var ki dönemlendirme yöntemi, kendine odak noktası olarak zaman bileşenini alması dolayısıyla en az zaman kadar önemli olan diğer bileşenlerin tamamı veya bir kısmı hesaba katılmadığından kati bir sonuç elde edilememektedir. Meseleyi somutlaştırmak bakımından Türk dili tarihine bakılacak olursa her bir dönemlendirme girişiminin yazı ve zaman, sınırlı olarak da mekân bileşenleri üzerine inşa edildiği görülmektedir ki böylece konuşma ve insan bileşenleri açıkta kalmaktadır. Hâlbuki konuşma dili, yazı diline nispetle çok daha değişken bir yapıdır. Aynı şekilde dilin kurucu bileşeni olan insanın şehirli ya da taşralı olması veya hangi inanç sisteminin mensubu olduğu dili derinden etkilemektedir. Bir örnek vermek gerekirse Eski Türkçe dönemi içerisinde yer alan Eski Uygurca, IX-X. asırlarda yazı dili olarak kullanılmış olup Türk yazı dilinin münbit devrelerinden birisidir. Türk dilinin dönemlerine bakıldığında Eski Uygurcanın XI. asırda yerini Karahanlıcaya bıraktığı yazmaktadır. Ancak eldeki bilgiler Eski Uygurcanın İslamiyet etkisinde gelişen ana akım Türk yazı dilinden bağımsız bir şekilde, Burkancı Uygurlar tarafından Turfan ve civarında XIV. asrın sonlarına kadar yoğun

² Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. (Timurtaş, 1992: 120; Korkmaz, 2013: 90; Özkan, 1994: 34).

bir şekilde kullanıldığını göstermektedir (Tekin, 1992: 69). Dolayısıyla dilin doğası gereği Eski Oğuz Türkçesinin, Osmanlıcanın İstanbul merkezli resmî yazı dili olarak ortaya çıkmasıyla tamamen kullanımdan düşmediği, aksine Osmanlıcayla eş zamanlı olarak medrese eğitiminden uzak, taşrada yaşayan Anadolu Türklüğü tarafından dinî ve edebî ihtiyaçları karşılamak için daha uzun süre kullanıldığını düşünmek mümkündür.

Yukarıdaki görüş değerlendirilirken yazmanın herhangi bir kamu kütüphanesi geçmişi bulunmadığını -ki yazmada bu yönde hiçbir kayıt veya iz mevcut değildir- hesaba katmak gerek. Bu nedenle iki eserin birbirinden çok uzak tarihlerde yazılmış ve sonradan bir kütüphaneci eliyle ciltlenip birleştirilmiş olduğu ihtimalini oldukça düşük görmekteyiz. Tabii ki bir varsayımdan, akıl yürütmeden yola çıkılmış olması nedeniyle kesin bir hüküm vermek imkansızdır. Kesin bilgiye ulaşabilmek için yazmanın sayfa ve yazı açısından fizikî bir incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir. Bu bakımdan yazmanın bir kodikolog tarafından incelenmesi son derece önem arz etmektedir.

Metnin eksik olduğu ve ayrıca sayfaların birbirine karıştığı yukarıda belirtilmişti. Bu sebeple baştan sona bir bütünlük içerisinde takip edilememektedir. Baştan, ortallardan ve sondan eksik olan metin, birbirinden bağımsız, kendi içlerinde konu bütünlüğüne sahip üç parçadan oluşmaktadır:

1. parça 1b-30b varakları arasındaki mensur bölüm olup varaklar yedişer satırdan oluşmaktadır. Parça, Besmele ve ardından Tekâsur suresinin ilk ayeti ve tercümesiyle başlamaktadır (bk. Resim II):

(1b/1)Bismillahi'r-raḥmāni'r-raḥīm. (2) Al-hākumu't-tekāsur. Müteḥayyir (3) kıldı sizi ululandıḡıñuz, (4) ya'ni meşḡul kıldı sizi. Külli (5) māliñuz çoḡluḡı Allahu Ta'ālā'nuñ (6) ḡā'atından yıḡdı.

1b, 2a ve 2b'de Tekâsur suresinin ilk dört ve yedinci âyetleri tercümeleriyle birlikte verildikten sonra parça kesintiye uğrar ve 3a/1'de ... *getüre bir bir şüre* ... ifadesiyle tekrar başlar. Ardından Allah'ın kullarına sunduğu lütuflar ve talepleri, ölüm sonrası sorgu, aile hayatı, Recep Ayı'nın faziletleri ve Allah'ın sıfatları işlenir. 1. Parça 30b/7'de *-maḡ üçünci aḡir ka'idede...* satırıyla son bulmaktadır (bk. Resim III). Satırdan anlaşılacağı üzere metin burada kesintiye uğramaktadır.

2. parça 32a'da ... *ne ana dīnini güder / ne kız oḡlan ḡayā ider...* satırıyla başlayıp (bk. Resim IV) 48a'ya kadar sürmektedir. 33a ve 33b 11 satır, 34a 10 satır, kalan varaklar ise 9 satırdır. 34b, 41b, 42a ve 42b'de metin kesintiye uğrasa da konu bütünlüğünü korumaktadır. Parça aaa şeklinde kafiyelenmiş, sekizli hece ölçüsüyle üçer mısradan oluşan bir şiir ile başlamaktadır. Şiirde zamana dair yakınma dile getirilmektedir. 34b/1'de namaz kılmayanların nitelikleri üzerine mensur bir bölüm başlar (Resim V):

(34b/1)Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. (2) Diñle imdi size şerḡ eyleyeyüm, (3) bī-namāz aḡvālınden söyleyeyüm...

Bu mensur bölüm 41b'de son bulmaktadır. Takip eden sayfa veya sayfaların eksik olduğu anlaşılmaktadır. Metin 42a'dan itibaren, yine namaz kılmayanların nitelikleri üzerine bir şiirle devam etmektedir. Dörtlük formunda, 8'li hece ölçüsüyle yazılmış olan şiir 2. Parçanın sonuna kadar devam etmektedir.

İlmihal metninin 3. parçası, 48a'dan başlayıp (bk. Resim VI) 51b'ye kadar devam eder (bk. Resim VII). Sayfaları tıpkı 1. parça gibi yedişer satırdan oluşan parçada bir şiir yer almaktadır. Dörtlük formundaki şiir *aaab* şeklinde kafiyelenmiştir. Her bir satırı iki mısra içeren bu manzum bölümün *ḡutuvir ḡaşına başuñ / eger atarisa nādān* satırıyla başlıyor oluşu, şiirin baştan eksik olduğunu göstermektedir. Çünkü dörtlükler düzenli olarak *-n* kafiyesiyle bitmektedir. Yani *ḡutuvir ḡaşına başuñ / eger atarisa nādān* satırı başka bir dörtlüğün son iki mısraıdır. Şiir 51b'de *su 'āline cevāb anda / virürseñ bunlaruñ sen-de* satırıyla son bulmaktadır.

Son iki mısraın kafiyelenişinin, dörlüğün ilk iki satırı olduklarını göstermesi nedeniyle şiirin kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır.

Pendnâme türündeki şiir, nasihatlar telkin eden didaktik bir metindir. Şiir esasında başka bir eserden alıntı olup XV. asır ediplerinden Gelibolulu Za'îfi'ye ait pendnâmenin bir kısmıdır. Za'îfi'nin söz konusu pendnâmesi hitâbet gücü son derece yüksek, anlaşılması ve ezberlenmesi kolay, sade ve akıcı bir dille yazıldığından halka mal olmuş ve kısmen anonimleşmiştir. Bu anonimleşme sonucunda pendnâmenin birçok nüshasında Za'îfi mahlası silinmiş, hatta eser başka ediplerce sahiplenilmiş veya onlara atfedilmiştir. Dolayısıyla eseri inceleyen araştırmacılar yazarı hakkında hataya düşmüşlerdir: Erdoğan (2010:35), pendnâmeye Niyazî Mısırî divanının üç nüshasında denk gelmiş ve başka bir şaire ait olma ihtimalini de saklı tutarak, ihtiyat kaydıyla şiirin büyük ihtimalle Niyazî Mısırî'ye ait olabileceğini belirtmiştir. Eğri (2016: 277), bir antikacıda bulduğu pendnâme nüshasını başka bir nüshası bulunmayan *Kitâb-ı Hakâyık* adlı bir risale olarak tanıtmış ve 1900 yılında bir Nusayrî pîri olan Muhammed Garîb Antâkiyyeli tarafından yazıldığını ileri sürmüştür. Alkan İspirli (2016), pendnâmenin Milli Kütüphanedeki mahlassız bir nüshasını *Dâstân-ı Nasihat* adında yazarı bilinmeyen ve henüz başka nüshası tespit edilememiş bir eser olarak tanıtmıştır. Son olarak Aykanat (2017: 100) ise pendnâmenin Milli Kütüphanede 06 Mil Yz A 1819 numarada kayıtlı ve Za'îfi mahlaslı bir nüshasını *Pendnâme-i Za'îfi* adıyla neşretmiştir. Eserin müellifinin ise klasik edebiyatta Za'îfi mahlası kullanan altı şair içerisinden Kanunî devri şairi Za'îfi olabileceğini ileri sürmüştür. Halbuki yukarıda da belirtildiği üzere pendnâme türündeki bu manzum risale, XV. asır ediplerinden, Fatih dönemini de idrak etmiş olan, *Gazavât-ı Sultân Murâd ibn Muhammed Han* adlı Türkçe gazavât-nâme sahibi Gelibolulu Za'îfi'ye aittir. Sehî Bey'in bilgisini verdiği, Gelibolulu Za'îfi'ye ait tasavvufla ilgili risale (İsen, 1998: 125) işte bu pendnâme olmalıdır. Gerek Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1819'de kayıtlı nüshanın künye bilgisi gerek eserin dil özellikleri gerekse de *Gazavât-ı Sultân Murâd ibn Muhammed Han* ile pendnâme arasındaki üslup bakışımı, eserin yazarını açıkça ortaya koyduğunu düşündürmektedir.

İlmihaldeki şiir, 69 dörtlükten oluşan Za'îfi pendnâmesinin 27. dörtlüğünün üçüncü mısraından 53. dörtlüğün üçüncü mısraına kadarki kısımdır. Muhtemelen Za'îfi pendnâmesi ilmihale tam metin olarak alındı, ancak başı ve sonu zaman içerisinde kayboldu.

2. Dil Özellikleri³

İncelenen metnin dil özelliklerini, sunduğu veriler noktasında tarihî Oğuz yazı dili ve ağız/lar bakımından ele almak mümkündür. Bu nedenle öncelikle metnin Eski Oğuz Türkçesi hususiyetleri gösteren belli başlı dil malzemesi ve ardından ağız/larla ilgili verileri sunulacaktır.

Eski Oğuz Türkçesinin morfolojisini sonraki Oğuz yazı dillerinden ayırıştıran husus kelime çekimleyici biçimbirimler bakımından zenginliğidir. Eski Oğuz Türkçesinde işlek olarak kullanılan kelime çekimleyici biçimbirimlerden bir kısmının Osmanlıcayla birlikte yazı dilinde kullanımdan düştüğü, işlevini başka bir biçimbirime devrettiği veya işlev değiştirdiği bilinmektedir. Örneğin *-gll* pekiştirme, *-IsAr* gelecek zaman, *-Ubn* ve *-A/-U* zarf-fiil ve *+rAk* karşılaştırma biçimbirimleri bu kabildendir. Eski Oğuz Türkçesi morfolojisinin karakteristiğini oluşturan örnekteki biçimbirimlerin tamamının gerçekleşmesi metinde mevcuttur.

-gll pekiştirme eki: XVI. asırdan itibaren yazı dilinde kullanımdan düşmeye başlar (Ercilasun, 1999: 394): *bil-gil* (8a/7) , *gör-gil* (19a/2) , *eyle-gil* (33b/9) .

³ Metnin şiir bölümü başka bir eserden alıntı olduğu için dil incelemesine dâhil edilmemiştir.

-*IsAr* gelecek zaman eki: Osmanlı Türkçesi yazı dilinde kullanımdan düşmüş olsa da XVIII. asırda dahi ağız özellikleri gösteren metinlerde mevcudiyeti görülmektedir (Erdem, 2010: 125): *öl-iser* (50b/5) , *yan-isar* (41a/7) .

-*UbAn* zarf-fiil eki: Eski Oğuz Türkçesi için karakteristik bir zarf-fiil ekidir (Gülsevin, 2011: 133): *oğu-(u)ban* (18a/7) , *ağla-y-uben* (39a/1) , *gürle-y-üben* (36/6) .

-*A*, -*U* zarf fiil ekleri: Eski Oğuz Türkçesi döneminden sonra bu zarf-fiiller müstakil olarak kullanımdan kalkmış olup bugün yalnız birleşik fiiller, donuk zarflar (diye, göre vs.) ve tekrar gruplarında görülmektedir (Ergin, 2011: 339-340): *göm-e koyalar* (2a/1) , *ağla-y-u foğduñuz* (3a/5) .

+*rAk* karşılaştırma eki: Eski Oğuz Türkçesinde işlek olarak sıfat ve zarflar türeten bu ek (Gülsevin, 2011: 119) Osmanlıca devresinde -*A* zarf-fiiline kaynaşarak yerini -*ArAk* biçimlerine, karşılaştırma işlevini ise +*dAn* biçimlerine bırakmıştır: *yig+rek* (23a/6) .

Oğuz yazı dili tarihi içerisinde Eski Oğuz Türkçesi dönemini leksik açıdan ıralayan, o dönemde çoktan Oğuzcaya kaynaşmış olan Farsça, Soğudca ve Harezmsce söz varlığını (Tezcan, 2015: 545) saymazsak, alıntı kelimelerin azlığıdır. Bu bakımdan Eski Oğuz Türkçesi Eski Türkçenin vârisidir. Dönemin söz konusu leksikolojik karakteri *Tarama Sözlüğü*'nde vücut bulur ki araştırma konumuz olan ilmihal metni söz varlığı itibarıyla Eski Oğuzcadan bir farklılık göstermez: *biliş* “tanıdık” (23a/3) [YTS, 2013: 45], *dir* “geçim, yemlenme” (23b/4) [YTS, 2013: 80], *emücek* “meme” (4b/4) [YTS, 2013: 94]], *etmek* “ekmek” (22b/7) [YTS, 2013: 98]], *kançaru* “nereye” (12a/1) [YTS, 2013:236]), *karañu* “karanlık” (10b/3) [YTS, 2013: 139]], *kov* “dedikodu” (9b/6) [YTS, 2013:157]], *sin* “mezar” (10b/3) [YTS, 2013: 200], *şam* “cehennem” (2b/5) [YTS, 2013: 213]], *toyla-* “yedirip içirmek” (4b/6) [YTS, 2013: 223]], *uçmak* “cennet” (20a/5) [YTS, 2013: 228]), *uyan* “dizgin” (11b/7) [YTS, 2013: 233]) *yaraqla-* “hazırlamak” (51a/1) [YTS, 2013: 247]), *yiğ-* “men etmek, engel olmak” (1b/6) [YTS, 2013: 155]), *yu-* “yıkamak, temizlemek” (44b/2) [YTS, 2013: 264]).

Yukarıda değinilen leksikoloji ve morfolojiye dair verilerin tek başlarına bir eserin Eski Oğuz Türkçesi ürünü olduğunu belirlemek için yeterli olmadığını hatırlamak gerekir. Çünkü söz konusu verilerin hiçbiri Osmanlıcayla birlikte tamamen ortadan kalkmamış, arkaik unsurlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak hepsinin birlikte, bütün olarak aynı metinde bulunmaları o metnin Eski Oğuz Türkçesi ürünü olduğunu gösterir.

Metni asıl önemli kılan dil özelliği ise Anadolu ağızlarına dair veriler sunmasıdır. İlmihal türü de dâhil olmak üzere kılgısal dinî metinler Oğuz dili tarihi açısından oldukça kıymetli eserlerdir. Çünkü bu metinler halkın rahatça anlayabilmesi amacı güttükleri için doğrudan halkın diliyle yazılma zorunluluğu taşırlar. Metindeki “*İmdi ey kardeşlar ...*” “*Mü`min kardeşlar ...*” gibi hitap ifadeleri eserin bir topluluğa/cemaate sesli şekilde okunmak üzere kaleme alındığını göstermektedir. Doğal olarak bir topluluğa hitap etmek ancak o topluluğun diliyle mümkün olacaktır. Bu sebeple söz konusu metinler yazıldıkları yörenin ağızını yansıtmada noktasında zengindirler.

Erdem ağızlardan etkilenme derecelerine göre Osmanlı ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerini dört kısma ayırır (Erdem, 2006: 9):

a. Birinci sınıf, bilgin ve alim kişilerin yazdığı ve uzun bir eğitim sisteminden geçmeleri sebebiyle dönemin standart yazı diline hâkim insanlar tarafından oluşturulan eserler,

- b. İkinci sınıf, okuma yazma düzeyi çok yüksek olmayan kişilerce yazılan ve kısmi ağız özelliklerini taşıyan eserler,
- c. Üçüncü sınıf, halkın içinden insanlar tarafından yazılan ve yazarın (bazen müstensihin) ağız özelliklerinin ileri seviyede hissedildiği eserler,
- ç. Dördüncü sınıf, bazı seyahatname ve derleme niteliği taşıyan eserler.

Ele aldığımız ilmihal metninin yukarıdaki kısımlardan ikincisine dâhil etmek mümkündür. Bu kısımdaki eserlerin özelliği, orta dereceli bir eğitimden geçmiş ve kendi yöresinde uzun süre yaşayan veya yetiştiği yörenin dil açısından etkisinden kurtulamayan kişilerce yazılmasıdır (Erdem, 2006: 10).

Eski Oğuz Türkçesinin ağızlarla olan ilgisinin kısaca değerlendirildiği yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda metindeki ağız verileri fonetik, morfolojik ve leksik açıdan şöyle sıralanabilir:

a. *b- > p-* tonsuzlaşması

Günümüz Anadolu ağızlarından Kuzeydoğu grubu (Trabzon ve kısmen Rize) için karakteristik olduğu bilinen *b-> p-* tonsuzlaşması, Eski Oğuz Türkçesi eserlerinde genelde görülmemektedir. Bu ses değişimi Kutbeddin İznikî'nin *Mukaddime fi İlmî'l-İbâdât*, Tursun Fakih'in *Gazavatnâme* adlı eserlerinde ve *Müseyyeb-nâme*'de belirgin olarak karşımıza çıkmakta olup bu metinlere daha çok Batı Türkiye ağızları kaynaklık etmiş olabilir (Erdem, 2010:120) Metindeki örneği ise *pañla-* "ezan okumak" [*<bañla-*] (43b/8) kelimesidir.

b. *eyle* "öyle" şekli

Leyla Karahan *eyle* "öyle" şeklinin çağdaş Anadolu ağızları içerisinde, Batı grubu ağızlarının alt gruplarından VI. Grup ve kısmen VII. gruptaki (Amasya, Tokat, Sivas, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Nevşehir, Yozgat) ağızlarda kullanıldığını belirtmektedir (Karahan, 1996: 136): *eyle* "öyle" (42b/7) .

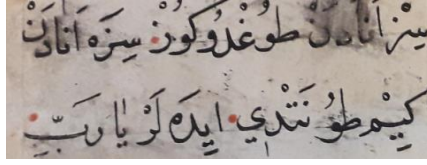
c. *bigi* "gibi" edatındaki göçüşme

gibi edatındaki göçüşme sonucu oluşan *bigi* şekli ile Eski Oğuz Türkçesi eserlerinde karşılaşılmaktadır ve Eski Oğuz Türkçesi ağızlarını belirlemede önemli bir kıstas olarak kabul edilmektedir. Develi bu konuda "*bigi* şeklini standart olarak kullanan metinlerin çoğunun Orta Anadolu, (Konya, Kayseri, Kırşehir, Germiyan) bölgesine ait olduğunu söyleyebiliriz." demektedir (Develi, 2008: 222). Erdem ise *bigi* şeklinin Azerbaycan Türkçesi etkisindeki bir ağıza işaret ettiğini belirtmektedir (Erdem, 2010:122). Dolayısıyla metinde bir kere geçen *bigi* şekli (4b/4) , Azerbaycan Türkçesi etkisindeki bir Orta Anadolu ağzına işaret ediyor olabilir.

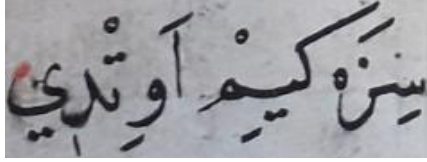
ç. *tonat-* "donatmak", *avut-* "avutmak", *esirge-* "esirgemek" fiillerinin kullanımı

Bazı fiillerin unsurlarının işaretlenmesi Türkçenin lehçeleri arasında farklılaşabilir. Böyle bir unsur sayısı farklılığı fiilin geçişliliğini etkiler ve sözdizimsel yapının değişmesine neden olur (Erdem, 2017: 2). Söz gelimi Türkiye Türkçesindeki geçişli bir fiil başka bir lehçede geçişsiz olarak kullanılabilir. Böyle bir durumda düz tümleş (nesne) yerine dolaylı tümleş kullanılacağından sözdizimsel yapı değişir. Bu duruma İstanbul Türkçesi ile Anadolu ağızları arasında da rastlanılmaktadır. Metinde, İstanbul Türkçesinde ve Eski Oğuz Türkçesinde geçişli olup yanına düz tümleş isteyen *donat-*, *avut-* ve *esirge-* fiilleri geçişsiz olarak dolaylı tümleş ile kullanılmıştır:

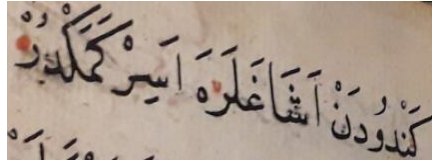
Size anadan kim tonatdı (3a/2-3)

Size kim avıtdı (3a/6)

Kendüden aşagalara esirgemekdür (8a/1)

tonat- “donatmak”, *avıt-* “avutmak”, *esirge-* fiillerinin hangi Anadolu ağzında geçişsiz kullanıldığının tespiti metnin yazıldığı veya istinsah edildiği ağız bölgesi hakkında bilgi verebileceği gibi metnin oluşturulmasında ve aynı zamanda Oğuzcanın tarihsel sürecinde etkin olan ağızların anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

d. Leksik veriler

Metinde geçen, manâları itibarıyla Eski Oğuz Türkçesi söz varlığında bulunmayıp ancak *Derlerme Sözlüğü*'nde (DerS) karşılaşılabildiğimiz *çarçacı* “dolandırıcı” (42b/6 [DerS III/1081: *İnebolu, Hacıveli *Abana -Ks.]), *bikez* “bunun üstüne, netice olarak” (39b/7 [DerS II/689: -Es., Abdurrahmanlar *Serik -Ant., Kerkük]), *çiñ* “omuz” (17a/5 [DerS III/1208: Ekse *Çal, Kadıköy, Tekkeköy -Dz., *Bergama -İz., Kestelek *Mustafa Kemal Paşa -Brs., Kızılcaören -Kü., *Ünye -Or., -Vn., -Bt., -Dy., Harput -El., -Ml., -Ur., *Haymana -Ank., *İncesu -Ky., Genezin *Avanos -Nş., Çolansa *Fethiye -Mğ.]), *ırıl-* “ayrılmak” (9a/1 [DerS VII/2486: *Eğridir *Yalvaç -Isp., *Mecitözü -Çr., -To., -Ml., -Mr.]) *oyuķ* “şaşkın, ahmak” (33b/3 [DerS IX/3303: Bağılı *Eğridir -Isp.]) kelimelerinin varlığı eserin bazı ağızlardan etkilendiğini desteklemektedir. Ne var ki bu kelimeler pek çok ağızda mevcut olduğundan metnin hangi ağız bölgesine ait olduğuna dair kesin bir bilgi söylenememektedir.

Metnin ağız verilerine bakıldığında görüleceği üzere birden fazla ağız bölgesine işaret vardır. Dolayısıyla eserin ağız bölgesini kesin bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu konuda bir fikir oluşturması bakımından metindeki *bigi* ve *eyle* şekillerinin varlığı, eserin Orta Anadolu ağzı etkisinde yazılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca yazmanın sahibi Mehmet İsmail Şahiner’in bir Orta Anadolu yerleşim bölgesi olan Çorum/Osmancıklı oluşu ve bu yazmanın aile yadigarı olması da dikkat çekicidir.

3. Çeviri Yazılı Metin

Metnin Kuruluşu: Mevcut tek nüsha esas alınmıştır. Milli transkripsiyon alfabesinin kullanıldığı çeviri yazılı metinde harekeli olan yazmanın imlasına sadık kalınmıştır. Örneğin *ile* edatının kendinden önceki üçüncü kişi iyelik ekli kelime şekliyle birleşmesini gösteren ve yazmada düzenli olarak *dik esre* (◌) ile işaretlenen birleşmeler, ikincil bir uzunluk olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda Gürer Gülsevin’in (1995: 371-372) ileri sürdüğü görüş

doğrultusunda bu birleşmeler çeviri yazılı metinde damak uyumu da gözetilerek *î/î* işareti ile gösterilmiştir (21a/2 *kılîla* < *kılı+ile*; 9b/3 *vaqtîle* < *vaqtî+ile*). Yine yazmada *esreli elif* (ل) ve *te* (ت) ile yazılan *eyit-* “söylemek, demek” fiili, *it-* (*eyitmek [etmek, itmek (II)], itmek (II)*) → *eyitmek* YTS, 2013: 87, 119) biçiminde imlasına sadık olarak okunmuştur (24a/7 *itdi*). Ayrıca Arapça bölümlerin Türkçe tercümeleleri dipnotta verilirken metne yapılan eklemeler tek tırnak işareti içerisinde (<...>) gösterilmiştir.

1. Parça

(1b/1) Bi’smi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm

(2) *Al-hakumu’t-tekâsur*:⁴ Muteḥayyir (3) kıldı sizi ululduğunuz, (4) ya’ nî meşgûl kıldı sizi. Külli (5) mâliñuz çoklığı Allâhu Ta’âlâ’nun (6) tâ’atından yıgıdı. *Ḥattâ zurtumü’l-* (7) *mekâbir*:⁵ Ya’ nî ölüm yitişdi, (2a/1) göme koyalar size. Girü kalanınız size (2) deye: Bu anamuz yâ qarındaşımız kabridür, (3) işde fulân meşhed belürsiz ölmüş (4) deyeler. *Kellâ savfe ta’lemüne*:⁶ (5) Tiz ola kim bilesiz. Ol vaktin (6) fâsık tevbe kıla ve kâfir müslimân ola. (7) *Ḥumme kellâ savfe ta’lemüne*:⁷ Andan (2b/1) girü bilesiz, faḥirlendiğiniz ve yalın (2) ölüm vaktinde bilesiz. Kaçan ziyâret (3) kılsağuz görünüz lafz-ı kellâyı. (4) Tağrı<dan> ar kıldı korğudan ötüri. (5) <*Ḥumme*> *le-teravunnehâ ‘ayne’l-yaḳîn*:⁸ Tamuyı (6) göresiz âşikâre. Ammâ üç-kez (7) ta’lemüne. Didi-mi niçün? Anuñ için-küm⁹...

(3a/1) ... getüre bir bir şüre. Eyide: Ey kullarum, (2) siz anadan toğduñuz, size anadan (3) kim tonatdı? Eyideler: Yâ Rabbi, (4) sen tonatduñ. Yine Allâhu Ta’âlâ (5) eyide: Siz anadan ağlayu toğduñuz, (6) size kim avıtdı? Eyideler: Yâ Rabbi, sen (7) avıtduñ. Eyide kim ey kullarum, size (3b/1) bu niçe ‘ömri kim virdi? Eyideler: Yâ Rabbi, (2) sen virdüñ. Yine Allâhu Ta’âlâ eyide kim (3) ey kullarum, yirleri ve tağları ve taşları (4) yaradup siziñ-içün şovuğ şuları (5) kim ağıtdı? Eyideler: Yâ Rabbi <sen> ağıtduñ. (6) *Ḥaḳ Ta’âlâ eyide: Yâ kullarum, göklerden (7) yağmurları yağdurup ve yirlerden sizüñ (4a/1) için dürlü ni’metleri kim bitürdi? (2) Yâ Rabbi, sen bitürdüñ. Yine Ḥaḳ Ta’âlâ (3) eyide: Sizi bir kaṭre murdâr nuṭfeden (4) ve uyuşmuş kandan et bitürüp (5) ve sinjirler ve tamarlar ve görüklü güzel (6) şüretler virüp ana raḥminden toğuz (7) ay kim besleyüp dünyâya kim (4b/1) getürdi? Eyideler: Yâ Rabbi, sen getürdüñ. (2) Yine eyide kim ey kullarum, sizi (3) kan-ıla necis arasından tatlu şarâb (4) bigi süd ana emüceginden ağıdup (5) sizi kim toyladı? Eyideler: Yâ Rabbi, (6) sen toyladıñ. Ve yine eyide kim (7) kuru ağaca envâ’i dürlü yemişleri (5a/1) kim bitürdi? Eyideler: Yâ Rabbi, sen toyladıñ (2) ve sen bitürdüñ. Yine eyide: (3) Ey kullarum, size imâni ve İslâm’ı (4) ve aḥkâmı, şerî’atı ve ‘ilim ḥikmeti kim (5) öğretti? Eyideler: Yâ Rabbi, sen öğretdüñ. (6) Eyide kim ey kullarum, getürüñ baña, ne (7) armağan getürdüñüz? *Ḥumme le-tus’elunne* (5b/1) *yevme’izin ‘eni en-na’iyim*:¹⁰ Andan sonra kıyâmet (2) gününde ni’met didüğü oldur ki (3) eger tâ’at bulunursa yüzüñ (4) tâze ola, ayuñ on dördü gibi (5) ola ve yirüñ cennet ola ve döşegüñ (6) reyḥân ve koñşuñ raḥmân ola. (7) Eger tâ’at olmayacak olursa geyecek (6a/1) esbâbuñ cehennem odı ve yiyeceğüñ (2) zaḳḳüm ola ve koñşuñ şeyṭân ola. (3) Ne’üzü billâh.*

İmdi Allâh Ta’âlâ’nun (4) kulları üzerine armağan ne nesnedür? (5) *Ḥuzür-ı kalb-ile namâz kılp* korqu-y-ıla (6) niyâz kılmakdur. Nitekim *Ḥaḳ Ta’âlâ* *Ḳurân*’da (7) buyurur: *Ellazîne hum fî şalâtihim ḥâşî’ün* (6b/1) *ey ḥâ’ifün*¹¹: Anlar namâzların korqu-y-ıla (2) kıldılar. İkinci armağan azğun (3) işlerden yüz döndürmekdür. Nitekim *Ḥaḳ* (4) *Ta’âlâ* *Ḳurân-ı ‘Azîm*’de buyurur: *Ve’l-*

⁴ “Çoğaltma yarışı sizi oyaladı” Tekâsur suresi, 102/1.

⁵ “Ta kabirlere varıncaya kadar” Tekâsur suresi, 102/2.

⁶ “Hayır! Yakında bileceksiniz” Tekâsur suresi, 102/3.

⁷ “Hayır, hayır! Elbette yakında bileceksiniz” Tekâsur suresi, 102/4.

⁸ “Sonra kuşkusuz onu gözünüzle ayan beyan göreceksiniz” Tekâsur suresi, 102/7.

⁹ Metin burada kesintiye uğramaktadır.

¹⁰ “Nihayet o gün (kıyamet) nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz” Tekâsur suresi, 102/8.

¹¹ “Ki onlar, namazlarında derin bir saygı hâli yaşarlar” Mü’minün suresi, 23/2.

lezîne (5) *hum* ‘*ani’l-lağvi mu’ri dūn*¹². Ya‘nī anlar kim (6) azğun işlerden i‘rāz kıldılar. Üçüncü (7) armağan: *Ve’l-lezîne hum li’z-zekāti fā’ilūn*¹³. (7a/1) Ya‘nī anlar kim zekāt virmegi iş (2) idinüp turlardı. Dördüncü (3) armağan ferclerin zinādan şaklamakdur. (4) Beşinci armağan ‘ahdi şaklamakdur. *Qavluhu* (5) *Ta‘ālā. Ve’l-lezîne hum li-emānetihim ve ‘ahdihim* (6) *rā‘ūn*¹⁴. Anlar kim emānetleri ve ‘ahidlerini (7) şakladılar. Altıncı armağan beş vakit (7b/1) namāzı şaklamakdur. Nitekim Hāq Ta‘ālā (2) buyurur: *Ve’l-lezîne hum ‘alā şalavatihim* (3) *yu-ḥāfīzūn*¹⁵. Ve yedinci armağan (4) ta‘āma ve şuya şoyıncaq *bi’smi’llāhi* (5) deyüp şonunda *el-ḥamdu li’llāhi* demekdür. (6) Sekizinci armağan ataya ve anaya (7) eylük eylemekdür. Toğuzuncı armağan (8a/1) kendüden aşāğalara esirgemekdür. (2) Onuncı armağan Hāq Ta‘ālā’dan gelen (3) belālara şabır kılamakdur. İmdi bilgil (4) kim Hāq Ta‘ālā’dan kulluk da‘vā iden (5) kişi Hāq ḥazretine bu on armağan-ıla (6) varmakdur. Bu on armağandan gayrı (7) on sekiz dağı gerek.

İmdi bilgil (8b/1) kim altı yirde şori şorlar (2) kabre varınca: Birisi teneşür tahtası (3) üzerinde kim ādem oğlanı ölse (4) yumağa tahta altında bir ferişte çağırur: (5) Es-selāmu ‘aleyke yā ādem oğlanı, ehlen (6) ve sehlen merḥaben senün üzerine olsun. (7) Yā ādem oğlanı şād geldün, dünyā dirligün (9a/1) terk itdün, dünyā mālından ırldun, atayı (2) anayı terk itdün, Allāhu Ta‘ālā kullığın (3) koyup vebāliḡ boynuğa yüklendi. (4) Dün gün çalışup kazandugun māl (5) vārişleri koyup vebālün boyna yüklendün. (6) İmdi benüm senün üzerinde üç (7) armağanım var, getürdün mi? Evvel armağan (9b/1) cenābet vāki‘ olıcaq tizcek pāk (2) ve tāhir olduḡ-mı? İkinci armağanım beş (3) vakit namāzı vaktile kıldun mı? Üçüncü armağanım (4) kıovsuz ve gaybetsüz ve ḥarām yire bakmadın (5) oruç tutduḡ-mı? Andan sonra yuyalar. (6) Kefene kōduḡları vaktin kefen altında (7) bir ferişte çağırur ider: Es-selāmu ‘aleyke (10a/1) Yā ibnü ādem, Allāh’uḡ rahmeti senün üze- (2) riḡe olsun. Yā ādem, deye: Bunca (3) faızluḡı ḡayruḡa tā‘atunı öḡünce virdün-mi? (4) Yoḡsa yavuz ve ḡatā ve ma‘şiyetlerün (5) Kāf Taḡı kadar boynuğa yüklendün-mi? (6) Kanı senün dürlü nāzük kaftānlarun? Issı (7) olsa yufka tonlar giyerdün, şovuk (10b/1) olsa kalıḡ giyerdün. İmdi bir ton (2) geydün-ki ne yiḡi var ne yaḡası (3) var. Ol karaḡu sin içinde ne (4) kılasın? Deye: Üstün tahta altun (5) toprak, ne yaşduḡ ne döşek (6) var. Bu nāz u na‘im içinde beslenmiş (7) teni karaḡu sin içinde n’eyleyesin? (11a/1) İmdi benüm dağı senden üç armağanım (2) var, getürdün-mi? Evvel ḡelāl yidün-mi, (3) ikinci gercek söyledün-mi, üçüncü (4) yalan şehādete vardun-mı? Ve dağı kefen (5) şarup şalacaya kōduḡları vaktin (6) gine cenāze ağacı altından bir ferişte (7) çağırur eyide: Es-selāmun ‘aleyke yā ibnü (11b/1) ādem, selām senün üzerine olsun. (2) Yā ādem oğlanı şād geldün, dünyāda (3) tāze atlara binerdün, ayakları gözi (4) kulaḡı var; bir sā‘ atde ne-kadar dilersenḡ (5) seyrān iderdün. Şimdi bunda bir ata (6) bindün ki ne ayaḡı var ne gözi var (7) ne kulaḡı var ne iyeri var ne uyanı (12a/1) var. Ey miskīn, buḡa binüp kancaru (2) gidersin? Meger bir kaç müslimānlar (3) kuvvetile gūr-istāna gidersin. (4) İmdi benüm dağı senden üç (5) armağanım var, getürdün-mi? (6) Evvel müslimānlara borcuḡ ödedün-mi? (7) İkinci emānet ‘ahdini yirine getürdün-mi? (12b/1) Üçüncü ödünce tizcek ödedün-mi, (2) deye. Ve dağı namāzın kılmak için (3) muşallāya indürel, yine bir ferişte (4) çağırur eydür: Es-selāmun ‘aleyke yā ibnü (5) ādem, Allāh’uḡ rahmeti senün üzerine (6) olsun. Deye: Ey ādem oğlanı, (7) bunca zamāndur dünyā dirligi sürdün, (13a/1) beş vakitte rükū‘lu sücūdlu namāzları (2) terk itdün. Şimdi rükū‘suz sücüdsüz (3) dört tekbire mi muḡtāc kaldun? (4) İmdi benüm dağı sende dört armağanım (5) var, getürdün mi? Evvel armağanım (6) itdüklerün yazuklara peşimān olduḡ-mı? (7) İkinci namāz kıldun mı? Üçüncü ata (13b/1) ana ḡaḡkın yerine kōduḡ-mı? Dördüncü oḡul, (2) kız, kavm, ḡışım, yaḡın, koḡşı ḡaḡkın öde- (3) dün-mi? Namāz kılup kabre kōduḡları (4) vaktin kabri çağırur eyide: Es-selāmu (5) ‘aleyke yā ibnü ādem. Deye: İmdi (6) sen dünyāda yüksek sarāylardan (7) oturup bakardıḡ, kapuları ve pencereleri (14a/1) varıdı. Ata ana oḡul kız kavm u kardaş (2) otururduḡ. Bu fānī dünyāda bu fānī (3) olacaḡ teni beslerdün. İmdi bunda (4) ne kapu var ne pencere var ne oḡul (5) kız var ne kardaş var ne yoldaş (6) var. Ey ādem oğlanı, yā miskīn (7) ve bī-çāre, *ene beytū’z-zulmeti*: Ben karaḡulıḡ (14b/1) eviyin, kanı baḡa nūr? *Bi-*

¹² “Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar” Mü’minün suresi, 23/3.

¹³ “Zekāti verirler” Mü’minün suresi, 23/4.

¹⁴ Allah der ki: “Yine o müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler” Mü’minün suresi, 23/8.

¹⁵ “Namazlarını titizlikle eda ederler” Mü’minün suresi, 23/9.

şalâti'l-leyl: Beni (2) dün namâzıla nûrlandırduğun-mı? Yoğsa (3) bu karanlılık evde n'eyleyesin? İkinci (4) çağırıp eydür: *Ene beytü't-turâbi ve'l-hacer*:(5) Ben taş toprak eviysin, *ferrîşnî bi'l-âmelî's-şâlih*: (6) döşeklendirdüğün-mi beni şâlih (7) 'amel ile? Yoğsa ey miskîn, bunda (15a/1) döşek yok, n'eyleyesin? İkinci (2) çağırıp eydür: *Ene beytü'l-fâkr*: Ben (3) yoğsul eviysin, *fâğninî bi'z-zikr*. Ya' nî (4) ğanî kıl beni, *Lâ ilâhe illa'llah Muḥammedun* (5) *resûla'llâh* dimegile. Ey miskîn, (6) bu yoğsulluğ-ıla n'eyleyesin? Deye: İmdi (7) benüm daḥî senden üç armağanum (15b/1) var, getürdüğün-mi? Evvel armağanum mâluğ (2) zekâtın virdüğün-mi? İkinci armağanum (3) Allâhu Ta'âlâ'nun zikrine meşğul (4) olduğun-mı? üçüncü armağanum evinde oturup (5) ni' metler yeyüp şükürin yerine getürdüğün-mi, (6) deye. Andan sonra ol iki ferîşte gele- (7) ler. Birinüğ adı Münkîr ve birinüğ adı (16a/1) Nekîr. Bunların yüzi kâra, gözleri çağır, (2) dişleri Uğud Tağı'ndan büyük ve bir (3) niçeler eydürler Şâm Tağı gibidür. Aşağa (4) tutakları uyluğında ve yukarı (5) tutakları çinlerindedür. Bunların (6) sözleri gök gürlere gibidür, yiri (7) yırtta yırtta gelürler. İderler: Es-selâmu (16b/1)'aleyke yâ ibnü âdem, bizüm daḥî senden (2) üç armağanımız var, getürdüğün-mi? (3) Deyeler: Evvel, Allâhu Ta'âlâ'yı birledüğün-mi? (4) İkinci, Muḥammed Muştafâ'yı haḳ peygamber (5) bildüğün-mi? Üçüncü, İslâm dînin bildüğün-mi? (6) Andan sonra ideler: *Men rabbûke ve mâ (7) dînûke ve mâ nebiyyûke*¹⁶ diyü su'âl (17a/1) ideler. Ey 'aceb sen ve ben anlara (2) cevâbı virebiliriz? Meger 'inâyet (3) Allâh'dan ola. *Bi-fâdlike ve keremike yâ erḥame'r-râḥimîn*¹⁷

(4) Enes İbn-i Mâlik (5) rivâyet ider Resûl ḥazretinden: (6) Şalla'llâhu 'âleyhi ve sellem varacak (7) kabri her gün on on kelime söz (17b/1) söyler. Eydür ki ey ibnü âdem, ne (2) namâz kılursın üstümde? Kaçan sine (3) gelicek yir karnımdur. Günâhı çok (4) idüp Allâhu Ta'âlâ'ya 'aşî olursın. (5) Altumda 'azâbuma giriftâr olursın. (6) Üstümde gülersin, karnımda ağlaya- (7) sın. Üstümde ḥarâm yirsın, karnımda (18a/1) kırtlar yise gerek. Üstümde tekebbürlik (2) idersin, karnımda korḳarsın. Üstümde (3) döstlerle yürürsün, karnımda yalnız (4) kalursın. Ḥaberde gelmişdür ki (5) her gün kabir beş kez çağırur eydür: (6) Ben yalnız eviysin. Kendüzine münis (7) gerekse Kurân okuban karanlılık (18b/1) evi nûrlandır namâz-ıla. Ben toztoprak (2) eviysin, 'amel-i şâlihden getir. Ben yılan (3) çıyan eviysin, başa tiz pâk getir. Zikru'llâh (4) gibi şalavât-ı şerîf itmek gibi namâz (5) kılmağ gibi ve daḥî dün namâzı kılmağ (6) gibi. Bu şevâblar kabri nûrladurur, (7) nûra ğarḳ ider. Kaçan bir mü'min nâfile (19a/1) namâz kılrsa iblîs -'aleyhi'l-lâ' neferyâd (2) idüp çağırur, ider: Görgil âdem (3) oğlanını. Tanrı farz itdüğü namâzları (4) kıldı daḥî ziyâde nâfile namâzları (5) kılur. Haḳ Ta'âlâ uçmağdan anuğ (6) derecesin yüceldür. Ben anuğ emrin (7) tutmadum, bir kez secde itmedüm, uçmağda (19b/1) maḥrûm kaldum deyü ağlar. İmdi ey (2) kardaşlar, dün namâzına ğayret eylemek (3) kabri nûrlatur ve daḥî Haḳ Ta'âlâ ol (4) kula biğ kez kâfir elinde şehîd (5) olmuşça ve daḥî biğ kez. Ka'be'ye (6) varmışça ve biğ kul âzâd itmişçe (7) ve biğ deve kurbân itmişçe ve biğ at (20a/1) ve biğ koç kurbân itmişçe Haḳ Ta'âlâ (2) şevabı vire ve daḥî dünyâ belâlarından, (3) guşşalarından emîn ola.

(4) Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥim

(5) *Ya'lemûne zâhîren mine'l-ḥayâti'd-dunyâ* (6) ve *hum 'ani'l-âḥireti hum ğâfilûn*.¹⁸ Ya' nî (7) dünyâda câhillerdür. Kaçan bir er 'avratına (20b/1) itse, Allâhu <Ta'âlâ> senden râzî olsun (2) dise yitmiş yıl 'ibâdet itmekden (3) ḥayırludur, Allâh yolına dervîşlere biğ (4) altun şadağa itmekden. Ve daḥî bir 'avrat (5) erine oğluna ḥizmet eylemek cehenneme (6) perdedür. Yâ Fâtıma, bir 'avrat-ki kendü (7) saçın erinden ğayrıya gösterse (21a/1) yarın kıyâmet gününde yirle gök (2) arasında saçınuğ bir kılıla aşı (3) koyalar. Ḥazret-i Resûl eydür: Yâ 'Âyişe, (4) yâ mü'minler anası, hiç işitmedüm-ki erine (5) ḥizmet iden 'avrat irişdüğü mertebeye (6) kimse irişmez. Meger mürsel ola yâ evliyâ (7) ola. Gine ḥazret-i peygamber 'aleyhi's-selâm (21b/1) buyurur: 'Âyişe anaya ḥaber virür. Evvelâ (2) ḥatunların kıyâmet gününde imânından (3) şorar, andan arı ḥaḳından şorarlar, (4) andan ğayrı 'amelinden şorarlar. Yâ ḥa- (5) tunlar, cennet ni' metlerin

¹⁶ Rabbin kim? Dinin ne? Peygamberin kim?

¹⁷ Lutfunla kereminle muamele et, ey merhamet edenlerin en merhametlisi

¹⁸ "Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü bilirler, âhiret hakkında ise tamamen gaflet içindedirler" Rum suresi, 30/7.

yimek isterseñiz (6) ve cennet şarābların içmek isterseñiz (7) hizmet idüp ‘ivaızlar bulasız. Yā Fātıma, (22a/1) bir ‘avrat sinleye varsa ziyāret itse, ne kadar (2) yaşda ve kırida nesnelere varsa aña la‘net (3) iderler. Kaçan dönse girü gitse yanında yasına (4) degin Haq Ta‘ālā hışmında olur. Yā Fātıma, (5) bir ‘avrat üç gün hayz gördüğü bir (6) yıl ısıtma tutduğundan yigrekdür ve bir (7) oğlan emzürdüğü bir kul āzād (22b/1) itmekden yegrekdür. Anasının südinden (2) karnın toyura ve dağı kırk maqbül (3) olmuş hac şevābın bula ve dağı ‘avratuñ (4) hayzı geçmiş günāhını yur. Yā Fātıma, erün (5) bir haqqı dağı oldur ki evi maşlahatın (6) bitüre ve tonın yuya ve degirmen çeke (7) ve etmek eyleye ve evini bekleye ve erün (23a/1) mālına hıyānetlik itmeye ve yukarı āvāzın (2) yüceltmeye, atasına ve anasına ve kavmine (3) ve bilişine varmaya, meger kim eri destür (4) vire. Eger ‘avratuñ kavminden hışmından (5) ölmüş olsa eri destürsüz (6) varmaya. Yā Fātıma, ‘avratuñ erler (7) üzerindeki haqqı oldur ki er kendü giyerse (23b/1) her ne kim er ne giyerse ‘avratına dağı anı (2) geydüre ve dağı ‘avratını evinden kovmaya, (3) var yok yere dögmeye, nafaqasın bol eyleye (4) dirile didi. Allāhu Ta‘ālā ol hatuna (5) rahmet eyleye. Va’llāhu a‘lemu bi’s-şavāb.

(6) Enes bin Mālīk rağiya’llāhu‘anhu rivāyet (7) ider peygamber hazretinden: Şalla’llāhu ‘aleyhi (24a/1) ve sellem buyurdu-ki Receb şehru’llāhı (2) ve Şa‘bān şehri ve Ramazān şehri. Ümmeti (3) didiler ki yā Resūl’llāh Receb ayı şehru’ (4) llāhu demek ma‘nāsı nedür? didi. Hazret-i (5) risālet itdi-ki maşşūşdur Haq Ta‘ālā- (6) nuñ rahmetine ve mağfiretine. Gine Resūl (7) hazreti ‘aleyhe’s-selām itdi: Receb (24b/1) ayınuñ evvel Cum‘a gicesinde gāfil olmañ. (2) Ol gice ferişterler Regāyib diyü tesmiye (3) iderler. Kaçan-ki ol gicenüñ şülüşü geçse (4) yirlerde ve göklerde ne kadar ferişterler varsa (5) Ka‘be-i mu‘azzamaya cem‘ olurlar. Tanrı (6) Ta‘ālā’ya niyāz idüp hācet (7) dilerler. Ümmet-i Muhammed için Haq Ta‘ālā’dan (25a/1) hitāb gelür ki yā ferişterlerüm, ‘izzüm (2) helālüm haqqı-

6.30 her kim ümmet-i Muhammed’den (3) benüm ayuma hürmet ide ol pençsenbih (4) günü oruç tutsa evvel cum‘a (5) gicesi benüm zıkrüme tesbihüme meşgül (6) olanlaruñ fi’l-cümle günāhların (7) bağışladum, firdevs uçmağından (25b/1) anlar için hüriler yaraqladum ki göz anı (2) görmüş degül didi. Ve dağı evvel (3) cum‘a gicesi on iki rek‘at namāz kılsa (4) bir Fātiha ve bir İnnā Enzelnāhu ve üç İhlāş (5) okıya, ikide bir selām vire. Dağı namāz- (6) dan olalar. Ol gice istiğfār tevbe (7) ideler, tesbih ideler cemī‘ günāhlarına (26a/1) ‘avf ide. Evvel gicesi işbu namāz (2) bir gökçek şüret-ile bir tatlı dil-ile (3) gele, ide: Yā habīb, beşāret olsun (4) saña. Haq Ta‘ālā seni korqulardan (5) kırtardı. Andan ol kişi ide ki sen (6) kimsin? Senden güzel şüret görmedüm, (7) deye. Ol dağı itdi: Yā habīb, ben senün (26b/1) Receb ayınuñ evvel Cum‘a gicesi kılduğun (2) namāzuñ şevābı. Haq Ta‘ālā kendü luftıla (3) beni bu şüretde kodı, kıyāmete degin (4) beni saña yoldaş eyledi. Andan sonra (5) uçmağdan bir kapu açalar. Dürlü koçulu güzel (6) rāyiha-i tayyibe ile cānı ve teni rāhat (7) ola, kıyāmet korquların görmeye. Mü’min (27a/1) kardaşlar, Receb ayınuñ kadrin bilün. (2) Bu aya ilahī elvedā‘.

(3) fi beyān-ı şifātu’s-subūtiyye. (4) Hayat: Allāhu Ta‘ālā haydur, (5) ya‘nī di<ri>dür. ‘İlim: Allāhu Ta‘ālā (6) ‘alīmdür, ya‘nī bilicidür. Semī‘: (7) Allāhu Ta‘ālā semī‘dür, ya‘nī işidür. (27b/1) Başar: Allāh Ta‘ālā başırdür, (2) ya‘nī görür. İrādet: Allāhu (3) Ta‘ālā müriydür, ya‘nī diledüğünü (4) işler. Kudret: Allāhu Ta‘ālā (5) kādirdür, her şey’i işler. Kelām: (6) Allāhu Ta‘ālā mütেকellimdür, ya‘nī (7) söyler. Tekvīn: Ya‘nī Allāhu (28a/1) Ta‘ālā hālikdür, ya‘nī cümleyi (2) halk ider.

Otuz iki (3) farzı beyān ider. (4) Evvelā ikisi erkān-ı imāndur, (5) ya‘nī şehādet kelimesidür. (6) Beşi dağı İslām’uñ şartı. (7) Altısı dağı şifāt-ı imān, ya‘nī (28b/1) āmentü bi’llāhi. Üçü dağı gıslün (2) farzı. Dört dağı abdestün (3) farzı. Altısı dağı namāzuñ (4) taşrasında olan farz: Biri (5) ābdest almaq, ikinci şevbeni ve bedenini (6) ve mekānını pāk etmek, üçüncü (7) ‘avret yirin örtmek, dördüncü (29a/1) kıbleye dönmek, beşinci niyyet etmek, (2) altıncı namāz vaqtini bilmek. (3) Altısı dağı namāzuñ içerüsünde: (4) Evvelkisi ibtidā Allāhu Ekber demek, (5) ikinci ayak üzre тұrmak, (6) üçüncü Qurān okımaq, dördüncü (7) rükū‘ etmek, beşinci secde etmek, (29b/1) altıncı ka‘ide-i ahirede teşehhüd (2) okıyacaq miqdārı oturmaq.

(3) *Fī beyāni'l-farzi ve'l-sünneti ve'l-vācib (4) ve'l-müsteḥabbu ve'l-mübāḥu ve'l-ḥarāmu (5) ve'l-mekrūh. El-farzu mā-ṣebete (6) bi-delilin ḫaṭ'ıyyi lā ṣubhete fihi. (7) El-vācibu mā-ṣebete bi-delilin (30a/1) zānni fihi ṣubhetu eṣ-ṣunnetu (2) mā-vāḍabe en-nebiyyu 'aleyhi's-ṣalavatu (3) ve's-selāmu ve'l-musteḥabbu mā fā'aletu (4) en-nebiyyü 'aleyhi's-selāmu el-mubāḥu (5) mā-yuḫayyeru'l-'abdu fihi beyne' (6) t-terki ve'l-ityāni. El-ḥarāmu (7) mā-ṣebete'n-nehyu bilā-mu'ārizin. (30b/1) El-mekrūhu mā ṣebete'n-nehyu (2) ma'a'l-mu'āriz.*¹⁹

(30b/3) Namāzuḡ vācibeleri yedidür: (4) Evvelkisi iki evvelki rek'atda (5) Fātiḡa ile bile Qurān oḡımaḡ, (6) ikinci evvelki ḡa'idede otur- (7) maḡ, üçüncü āḡir ḡa'idede²⁰ ...

2. Parça

(32a/1) ne ana dīnini güder

ne kız oḡlan ḡayā ider

(2) Eyzān,

ne var dünyāda doḡrı kār

ne Allāh'dan (3) iderler 'ār

ne ḡalkda Şimdi inŐāf var

Eyzān,

(4) ne üstādlar ider himmet

ne Őāgirdler ider ḡayret

(5) bu dünyā yıkılır elbet

Eyzān,

ne ḡāḡi ḡaḡḡa ḡükm (6) ider

ne müfti ḡaḡ icrā ider

ne begler 'adl u dād (7) ider

Eyzān,

'amel itmezler 'ālimler

baḡar bu ḡāle (8) cāhiller

ol işler bize ne dirler.

Eyzān,

ḡulūŐ (9) üzre degil zāhid

aḡa taḡlīd ider 'ābid

(32b/1) ki yoḡdur Őıḡḡ-ıla cāhid

Eyzān,

¹⁹ Farz, sünnet, vacib, müstehab, mübah ve haramın beyanına dair: Farz, kendisinde Őüphede olmayan kesin delille sabit olmuş Őeydir. Vacib, kendisinde Őüphede olan zanni delille sabit olan Őeydir. Sünnet, Hz. Peygamber'in -salat ve selam onun üzerine olsun- devamlı iŐlediḡi Őeydir. Müstehab, Hz. Peygamber'in -selam onun üzerine olsun- iŐlediḡi Őeydir. Mübah, kulun iŐleyip iŐlememekte serbest olduḡu Őeydir. Haram, yasaklıḡı muhalefet olmaksızın sabit olan Őeydir. Mekruh, yasaklıḡı muhalefet olmakla birlikte sabit olan Őeydir.

²⁰ Metin burada kesintiye uḡramaktadır.

zamāne şöhrete (2) düşdi
 fısqıq ḥadden geçüp aşdı
 (3) ‘ ākil dānā olan şaşdı

Eyzān,

ḳanı ol (4) enbiyā şāhı
 ider yoq bunlara āhı
 ḳalmadı (5) gösterür rāhı

Eyzān,

ḳanı bunda gelen (6) aşḳāb
 ḳanı bunca ulu’l-elbāb
 çekilüp (7) gitmede aḥbāb

Eyzān,

ayaqda ḳaldı ehl-i ḥaḳ
 (8) şadra geçdi bir bez aḥmaḳ
 bu ḥāle fikir idüp (9) bir baḳ

Eyzān,

çoğaldı ḥalḳda ḳavl-i zūr
 (33a/1) olupdur cümle ribā-ḥūr
 ziyāde oldı şerr i şūr

(2) Eyzān,

hay idüp getmede ‘ uşşāḳ
 düni gün (3) gülmede fussāḳ
 ki yoḳdur cennete müştāḳ

Eyzān,

(4) mālın öge öge şatar
 içine hep ḥīle (5) ḳatar
 kendüyi āteşe atar

Eyzān,

ḥarāmı yir olur (6) ḥāsir
 bütün ḥalḳa olur gādir
 toğan (7) evlād olur fācir

Eyzān,

begendügi işi işler
 (8) düni gün fitneye başlar
 cihānı tutdı ser-ḥōşlar

(9) Eyzān,

bu ne h aletd r ey kişi
 eker herkesi birer baři
 (10) g z nden d k yere yaři

Eyz n,

qalmadı şimdi (11) ehlu'll h
 gelmez oldu bir ey  ř h
 sen g nder (33b/1) mehd yi²¹ All h

Eyz n,

farq ider qarayı ağı
 bil rdi (2)  r gi sađı
 qatıl olurdu bunuğ çoğı

(3) Eyz n,

ider oyuk ehline rađbet
 nerde varsa (4) bir nekbet
 iderler aqa biğ   izzet

Eyz n,

đar b gelmiřd r (5) bu d n
 hen z gurbetde qaldı d n
 ođaldı d ny da (6) b -d n

Eyz n,

hiç ağlar yok buqa ařla
   amel qılmađa (7) bil bađla
 ađlarsađ buqa ağla

Eyz n,

pes  h ret (8) i n kıla g r z d
 qalmadı bunda ařla d d
 meger Rabbim (9) ide imd d

Eyz n,

tařadduđ eylegil sen-de
 qalursıđ (10) qarađusunda
   amel iřleyi g r bunda.

Eyz n,

eyleseđ bir kese eylik
 k ti yola olur s lik

²¹ Metinde *mihdi*

(34a/1) soñ öci ider saña kemlik

Eyzān,

bilinmez oldu (2) eylükler

o onuñ ‘aybını yoklar

araya getdi (3) etmekler

Eyzān,

gel imdi sen-de ey ‘ākıl

gice (4) gündüz ‘ibādet kııl

bu fāniden çeke gör el

Eyzān,

(5) gözetme bir kesin ‘aybın

yıkma kııl bir kesin qalbin

(6) yapa gör herkesin gönlin

Eyzān,

ilāhī bize luṭf eyle

(7) esirge merḥametiñle

belāyı zulmı def eyle

zamān āḫir (8) zamān oldu

ḫabībiñi şefi eyle

bu ‘āşī (9) mücrimiñ qula

şefi olmazsa ḫāl n’ola?

Eyzān,

(10) quluñ İbrāhīm Rabbim

hidāyet eylegil, dāyim

ki ma lūmdur ḫālīm saña

Eyzān.

(34b/1) Bi’smillāhi’r-raḫmāni’r-raḫīm. (2) Diñle imdi size şerḫ eyleyeyüm, (3) bī-namāz aḫvālinden söyleyeyüm. Ġazāya (4) getdi Tañrı arsilanı ‘Alī, (5) Tañrınuñ arsilanı ol cömerd velī. (6) Evde olsa çok qonuq alurdi, (7) qonuğun şevābını bilüridi. Ġazāya getdi. Fāṭıma söyledi, geleni gideni qonuq al didi. Bī-namāzdan gey şaḫınasın²² ...

... (35a/1) ibriqini aldı, eline virdi. Anı qodı, (2) qonuq yatdı. Qonuq turup āb-dest (3) almadı, farz ve sünnetlerden turup kılmadı, (4) yatdı. Qonuq turup şabāḫ getdi yolına. Fāṭıma geldi, ibriki eline aldı. (6) Gördi nice kim şuyı koydısa öyle (7) buldı. Bī-namāz imiş ol kişi, eyle (8) bildi. Āḫ idüp günāhına ağladı. Şöyle kim ḫalkuñ cigerin taqladı. Ünin (35b/1) eşidüp ḫalk üşer geldi. Ḥasan (2) Ḥüseyn öldi şandılar. Geldiler ev (3) içine girdiler, neye ağlarsın deyü (4) şordılar. Didi Fāṭıma, anuñ için (5) ağların düni gün, āḫ vāḫ ider inlerin. (6) Bu gice bir qonuq geldi evime.

²² Metin burada kesintiye uğramaktadır.

Aña hayır (7) idem-kim cānum soyına, bī-namāz imiş, (8) bilmedim. Ben anı günāhına ağlarım düni günü. Fāṭıma ağlarken ḥazret-i ‘Alī gāzādan geldi. (36a/1) Ağlayuban ‘Alī’ye karşı vardı. ‘Alī didi, (2) yā Resūla’llāh kıızı niçün kan yaş ağlar- (3) sın. İki gözi ol ağlarken ‘Alī bile (4) ağladı, Ḥasan Ḥüseyn öldi şandı. ‘Alī (5) didi, söyle ḥālīñ göreyn senün derdiñe (6) dermān bulayın. Deyü-virdi ‘Aliye ol (7) ḥālīni, ol bī-namāz konuğ aldugin. (8) Bir konuğ geldi aña yā ‘Alī. Ehl-i şalāt anladım (9) ben yā velī. Bī-namāz imiş bilmedim. Ben anuñ günāhına (36b/1) ağlaram düni gün. ‘Alī didi, hele eve yetelim, (2) yatduğı toprağı denize atalum. ‘Alī geldi (3) yatduğı yeri bildi, kazdırdı toprağı (4) çuvala koydı. ‘Alī yüklendi arkasına (5) gitdi vardı denize yetdi. Ol deniz (6) gürleyüben karşı geldi, yā ‘Alī toprağı (7) dökme sen didi. Denizñ balıklar cümle (8) ağlaşdılar, toprağı dökme diyüben (9) çağrışdılar. Her biri feryād idüp didiler, (37a/1) yā ‘Alī ma‘denī lutf u keremsin yā velī. (2) Bu sözleri ḥazret-i ‘Alī denizden işidicek (3) qorquban döndi, toprağı yüklenüp (4) yürür. Toprak ‘Alī’niñ arkasında qaldı, (5) yedi gün yedi gece götürdi. ‘Alī şol (6) kadar qorqdı ki şandı ki bu toprak (7) benim arkamda kıyāmete degin qalır götürem (8) şandı. Anı alup götürüp toprağı (9) evine geldi. Fāṭıma evi öninde buldı. (37b/1) Toprak yüki ‘Alīniñ belini bükdi. Fāṭıma (2) bu ḥālī gördi, ‘Alīden şordı. (3) ‘Alī itdi, yā Resūla’llāh kıızı var babaña (4) bu aḥvālī beyān idüp söyle, bize bir çäre (5) eyleye. Bizi bu yükden kırtarsun. Fāṭıma (6) segirtti babasına vardı, yüzünü görüben (7) şalavat virdi, babasına bir bir ḥālīni tafşil (8) idüp başlarına gelen aḥvālī söyledi. Bilmedim, bir konuğ geldi bize müsāfir oldı. (38a/1) Meger konuğ bī-namāz imiş. Anı şonra (2) bildim. ‘Alī gāzāda idi, eve geldi bī-namāz (3) konuğ yatmış evde bildi, yatduğı yerüñ (4) toprağın kazup yüklendi. Toprağı her (5) yere gezdürdi, tağ ve taş ve deniz qabül (6) etmedi. Ḥālen yedi gün yedi gicedür arqa- (7) sında götürür. Beli büküldi, dün ü gün āh (8) idüp günāhından qorqar, bilmezüz biz (9) aña ne ‘ilac olur. Bize bir öğüt viresiz, (38b/1) didi. Aña ol Resūlu bā-şafā, ol (2) ḥabību’llāhi Muḥammed Muştāfā didi-ki varsun (3) tağlarda bir sık ormanluğ yere döksün, (4) götürüp gezmesün, tağların çığırup feryādına (5) bakmasun, ‘Alī anuñ için hiç ğuşsa vü ğam (6) çekmesün. Geldi Fāṭıma, ‘Alī’ye didi, (7) bunı şād olup sevindi. ‘Alī cānı ol (8) toprağı yüklenüp gitdi, tağa vardı. (9) Dört yanına bakmadı, şola ve şağa iltifāt (39a/1) itmedi. Tağ çığırışdılar, yā ‘Alī, dökme deyü, (2) qoqusına doymazuz bunuñ deyü feryād u figān (3) eyledi. Bu kez ‘Alī didi-ki ḥağ qomaz bunda (4) bunı, Resūla’llāh böyle buyurdi. Bunı, (5) toprağı tağa dökdi. Merdān ‘Alī ol (6) Tanrı arsilanı ol gerçek velī döndi (7) andan. ‘Alī evine geldi. Allah’a çok çok (8) şükürler kıldı. Dinle imdi, Ḥağ Ta‘ālā (9) kudretinden toprağı n’eyledi. Bī-namāzuñ (39b/1) toprağından ḥınzir ḥalk eyledi. Ḥınzir ḥalk (2) eyleyüp tırdı, urdı başını qaldırıp (3) tırdı. Ol arada olan melekler rayiḥāsından (4) ‘āciz oldılar, du‘ā kıldılar. Cümle bir yere geldi, (5) melekler çığırışdılar, yā Rabbi yā Allah bizi (6) kırtar deyü. Ḥağ Ta‘ālā kudretinden Cebrañil (7) qanadıla urdı. Bikez ḥınziruñ boynı (8) aşağı egildi, burnı yire irdi, dişlerin (9) bileği. Ol tağlar çığırışdılar, yā Rabbi bizi kırtar (40a/1) diyü. Ḥağ Ta‘ālā ḥışım eyledi, bunda tırma (2) diyü ḥıṭāb eyledi. Ḥınzir daḥı boynın (3) egüp ol tağdan yürüdi. Raḥiyāsından (4) taş toprak eridi, şuya uğrasa ol (5) şuyı iki yarar, qankı tağa varsa ol (6) tağı eger. Bī-namāzuñ yatduğı toprak (7) öyle olıcağ kendünüñ ḥālī nice ola? (8) İssini şon nefesde ölüp sine varıcağ (9) qabir qabül itmez. Bī-namāzı göriceğ Münker Nekir (40b/1) eşeddü ‘azāb ider, cennete girmez, cehennemde (2) gider. Her bir vaqıt namāz için seksen (3) yıl ‘azāb olur. Kāfir ile cehennemde (4) qalır. Bir kişi bir vaqıt namāzı kılmasa (5) şeyṭān yüzine kirpüklerine bevl ider, (6) melekler la‘net ider. Elleri yumak ile (7) pāk olmaz, elleri her neye degse ol (8) mekrūh olur. Zire şeyṭān bile yir. Kıyāmetde İsrāfil sür çalıcak ḥınzir (41a/1) şüretinde qopar. Ḥınzir şüretinde maḥşer yerine (2) taş tağ duymaz. Cümle maḥşer ḥalkı qoqusından (3) qaçarlar. Du‘ā iderler ki yā Rabbenā yā Rabbenā, (4) bu bī-namāzı cehennemde emir eyle. Bunun kötü (5) qoqusından ‘āciz qaldıq dirler. Ḥağ Ta‘ālā (6) du‘āların qabül eyleye, ol bī-namāzı cehennemde (7) süreler. Cehennemde yanısardur, dünigün. (8) Bī-namāzı ancağ cehennem qabül ider. Bunı (9) Me‘āz ibn-i Cebel rivāyet eyledi, ehl-i tefsir (41b/1) böyle didi bu sözi. Bī-namāzıñ aḥvālīn (2) sen dinlediñ, nice olur imiş ḥālīn anladıñ (3) ki şağın bī-namāz olmayasın. Cehennemde (4) ebedi qalmayasın. Namāzı terk eyleme ey (5) kişi,

naşihat tutanuç ulu olur işi. (6) Hele ben didim anı sen bilürsin, kılmaz- (7) sağ cehennemde kalursın. Dünyāya geldün, işün hiç bitmedi, sen unuttun ölüm seni unutmadı. Temmet.²³

(42a/1) ... hem itidür
toğuzdan dağı kötüdür
hey (2) ne mel' ünedür bī-namāz

şabāh olduğunu (3) görür
yorganı başına bürür
(4) hınzır gibi murdardurur
gör ne (5) mel' ünedür bī-namāz

yir taze güzel (6) çöregi
inşallah ağrıya yüregi
(7) olmaz şakalı tarağı
hey ne zālimdür (8) bī-namāz.

şabāh olduğunu tıyar ...²⁴

(42b/1) bī-namāzı aş iderler
yüzi kuyı (2) baş iderler
cehenneme baş iderler
(3) hey ne mel' ünedür bī-namāz.

bī-namāz menden (4) yad olur
tırtuğı yerler od olur
(5) mezārı yılan kurd olur
yine zālimdür (6) bī-namāz

çarkaçı, miskin gör (7) ne dimiş
yā Resūl, gör eyle dimiş
(8) bu sözleri ' aceb dimiş²⁵

(43a/1) Ey bī-namāz ol yüce Allāh eşit gör ne dimiş, (2) çıkşun yerimden gögimden özge (3) tağı bulsun dimiş.

²³ Takip eden yaprak(lar) eksiktir.

²⁴ Kalan üç mısraın yazılı olduğu 42a'nın son iki satırı (9-10) silinmiştir.

²⁵ Dördüncü mısra eksik.

yumaz elini (4) yüzini
 gözler cehennem izini
 ölümü (5) hıznır ölümü
 ıo imānsuz ölsün (6) dimiş

insān yaradıldıı sen-de
 (7) yüz biı la' net iner günde
 seksen (8) biı yıl cehennemde
 yaısam gerek, bilsün (9) dimiş

dünyā yalandur yalan
 cümle (43b/1) gider bunda gelen
 bī-namāz ile dōst (2) olan
 beni düşmen bilsün dimiş

(3) bī-namāza virme selām
 yedügi içdügi (4) harām
 'azāb olur her şubı u şām.
 çirkin (5) yüzlüdür bī-namāz

eli ayağı sağ ola
 (6) andan şakalı ađ ola
 köpekler andan (7) yig ola
 hıznır yüzlü bī-namāz.

mü 'ezzinler (8) paılayıcaı
 cemā' at şaf şaf tırıcaı
 (9) kaçır imāmı göricek
 hey ne mel' ünedür (44a/1) bī-namāz.

bī-namāz şüretde beşer
 şeyfān (2) kulağına işer
 ölümü gelicek (3) şaşar
 her ne zālimdür bī-namāz

Allāh (4) <bī-namāzı> sevmez

Resül'ün ümmeti olmaz
cennet koku- (5) sını tuymaz
vāy ne mel' ünedür bī-namāz

(6) bī-namāzdan murdār yoqdur
şığır gibi karnı toqdur
(7) namāz yüregine oqdur
hey ne žālimdür (8) bī-namāz

zinhār komşılıq itme,
etmegi (9) gelürse yeme
sen aña müslimān dime
(44b/1) gör ne mel' ünedür bī-namāz

bī-namāz elini yüzünü (2) yumaz
hīç şaçalını taramaz
bir işi (3) haqqa yaramaz
kara yüzlüdür bī-namāz

(4) evi mescid yanında
yüzi yoq haq (5) dīvānında
qo<r>lar kāfirler mezārında
vāh (6) ne mel' ünedür bī-namāz

bī-namāzla oturma
(7) hasta olursa hālın şorma
(8) ölürse namāzın kılma
vāh ne mel' ünedür < bī-namāz >

(9) bī-namāza virme kızın
giceye döner gündüzün
(45a/1) ecel gelür aqsızın
hey ne gāfildür bī-namāz

(2) bī-namāzın kızın alma
günāh deryāsına (3) dalma

kendüyi tamuya şalma
gör (4) ne mel' ünedür bî-namâz

bî-namâzıñ işitme (5) sözini
balçığa depsem yüzüni
(6) çıқarsam iki gözini
âh ne zâlimdür bî-namâz

(7) bî-namâzıñ qalbi qara
haq qatına nice vara
(8) yarın maşşerde yerine
qara yüzlüdür (9) bî-namâz

bî-namâz yatur toņuz gibi
(45b/1) ĥorlar qalur eşek gibi
zırlar cehennem (2) içinde qorlar
qara yüzlüdür bî-namâz

(3) bî-namâz kelbün biridür
cehennem anuñ yeridür
(4) munâfiqlar başıdur.
şöyle mel' ünedür (5) bî-namâz

edebşüz yir çöregi
inşâ' (6) llâh ağrıya yüregi
olur tamuya (7) diregi
gör ne zâlimdür bî-namâz

şeytân (8) qardaşıdur
hîç secdeye qomaz başı
eger (9) irkek eger dişi
cümle mel' ünedür bî-namâz

(46a/1) bî-namâz haqqıñ merdūdı
etmez rükū'ı (2) sücūdı
olur mü'minler cühūdı

(3) vāy ne zālimlerdür bī-namāz

bī-namāz haqqıñ (4) düşmānı,
āteşden olur kefeni
gice (5) gündüz yanar teni
vāy ne mel' ünedür (6) bī-namāz

bī-namāzı haq merdūd eylemiş
(7) şeytān kulağına bevl eylemiş
İslām (8) nedür hiç bilmemiş
be ne hınzirdur bī-namāz

(9) namāzdur cennete koyan
namāzdur günāhı yuyan
(46b/1) bī-namāzda olmaz imān
vāy ne gāfildür (2) bī-namāz

kılan ider huzūr
qabir toptolu (3) olur nūr
aqa naşib olur hūr
(4) kara yüzlüdür bī-namāz

namāz kılanı (5) haq sever
kılmayan olur ebter
(6) şeytān secde itmedi ey birāder
(7) hey ne mel' ünedür bī-namāz

bī-namāzıñ (8) dīni hārāb
her gün olur aqa ' azāb
(9) şu yerine içer tarāb
ne zālimdür bī-namāz

(47a/1) bī-namāzıñ yok imānı
getmişdür şekki (2) gümānı
şeytān olur tercümānı
gör ne köpekdür (3) bī-namāz

mü 'min geçinür dünyāda
 (4) münāfıķ olur tenhāda
 oğlı kıızı ħarām- (5) zāde
 vāy ne mel' ūnedür bī-namāz

zālim (6) tañlacuķ tırmaz
 namāz kıılanları görmez
 (7) bī-namāz uçmağa girmez
 gör köpekdür (8) bī-namāz

zinhār koñşulıķ eyleme
 etmegi (9) gelür yime
 aña müslimān dime
 hey ne mel' ūnedür (47b/1) bī-namāz

bulduğını şığır gibi yir
 gerekse (2) biñ öğüt vir
 kıulağı işitmez gözi kör
 (3) hey ne mel' ūnedür bī-namāz

gözlerin- (4) den çapaķ aķar
 söylerse ħātırıñ yıķar
 (5) dört mezhebden taşra çıķar
 (6) gör ne mel' ūnedür bī-namāz

kılmayan (7) nāşidür
 şeytān anuñ kıardaşidur
 (8) münāfıķlarıñ başidur.
 söyle mel' ūnedür (9) bī-namāz

ol şeytānuñ (...)dur
 cehennemüñ²⁶...

²⁶ Metin burada kesintiye uğramaktadır.

3. Parça

(48a/1) tutuvir taşına başuñ
eger atar-ısa nādān

(2) bu halkuñ hāline baqma
bu kīl ü qāline baqma

(3) cihānda bir göñül yıqma
eliñden gelse et şādān

(4) şaқın kimseye baqma ħor
var epsem ol yerüñde tur

(5) temāşā eylegil bir gün
bu ‘ālem halkını ey cān

(6) kimi delü kimi uşlu
kimi güler kimi yaşlu

(7) kiminüñ qalbidür paşlu
kiminüñ toptolu ‘irfān

(48b/1) kimi cāhil kimi ‘ālim
kimi ‘ādil kimi zālim

(2) kimi nā’im kimi qā’im
kimi cāyi‘ kimi şab‘ān

(3) kimi aħmaq kimi ‘āqil
kimi nāqış kimi kāmil

(4) kimi ‘ilmiyile ‘āmil
kimi nā’im kimi yaqzān

(5) kimi şūfī kimi ‘āşıq
kimi kāzib kimi şādıq

(6) kimi işler ħaққа lāyiq
kiminüñ işidür tuğyān

(7) kimisi incidür ħalkı
urur nā-ħaқ yere belgi

- (49a/1) şanarsın bu fenā mülki
aşa ışmarladı sultān
- (2) kiminüñ sözleri yatlu
kiminüñ dilleri tatlu
- (3) kimi odsız kimi odlu
kimi insān kimi hayvān
- (4) kimi il ‘aybını gözler
kimi dilde ‘abeş sözler
- (5) kimi setir eyleyüp gizler
kimi halka ider bühtān
- (6) kimisi āhiretin sevmiş
kimi bu dünyāyı komış
- (7) kimi göñlin haqqā virmiş
yolında cān ider qurbān
- (49b/1) kimi dā’im şeķāvetde
gice gündüz zelāletde
- (2) olar yevm-i kıyāmetde
olısarlar qatı hüsran
- (3) kimi dā’im sa‘ādetde
haqq emrine itā‘atde
- (4) sa‘ādetde selāmetde
olısar qatı ferhān
- (5) bu halkuñ her biri bir işde
sükünında vü cünbüşde
- (6) kimi ayakda kimi başda
kimi bende kimi sultān
- (7) çü bildüñ halkuñ aḥvālin
qamu qavli ve ef‘ālin
- (50a/1) soralar her biri ḥālin

eger zāhir eger pinhān

- (2) gel imdi sinde ey dervīş
cihānda kıl bir eyü iş
- (3) tarīk-i haqda qal ol biş
anuñ ‘ ışkı odına yan
- (4) günāhıña nedāmet kıl
bu nefsüñi nedāmet bil
- (5) derūnuñda selāmet kıl
havādan irmesün elvān
- (6) ele girmiş iken furşat
dün ü gün eylegil gayret
- (7) gidersin sen dağı elbet
geçer ‘ ömür döner devrān

(50b/1) qanı bunda gelen hānlar

qamusı virdiler cānlar

- (2) şu nāzik bislenen tenler
türāba oldılar yeksān
- (3) kamu tahtānı fevkānı
bilürsin hōd olur fānı
- (4) işitmedüñ-mi sen anı ki
küllü men ‘ aleyha-fān
- (5) cihānda kim geliserdür
qamusı hep öliserdür
- (6) qara yerde öliserdür
aņa topraq döşek yorğan
- (7) cihānı var mı hiç tutmuş
gelenler hep gine gitmiş

- (51a/1) bu kez nevbet saña yetmiş
yaraqlan göçmege ey cān
- (2) ki bir gün saña-da va' de
yitüben ölesin sen-de
- (3) koyup hep gidesin bunda
ne-kim var māl u mülk evṭān
- (4) çün 'azrā' il şuna cāna
tutuşuban yürek yana
- (5) hemān qaşd ide imāna
odamda gelüben şeyṭān
- (6) ecel ol-dem iricegiz
bu cānıñı viricegiz
- (7) qara yere giricegiz
ola mı yoldaşuñ imān
- (51b/1) eger imān-ıla rıḥlet
giderseñ bulasın cennet
- (2) imānsız gidicek elbet
olisardur yirüñ nirān
- (3) gel ol günü daḥı aña
gele münkır nekır saña
- (4) göricek qalasın taña
bularuñ heybetin ey cān
- (5) 'aceb n'olasın ol günde
su 'āl olıcağız anda
- (6) şaşa-mısın cevābında
ve yāḥūd ola-mı āsān
- (7) su 'āline cevāb anda
virürseñ bunlaruñ sen-de
...

Sonuç

Mehmet İsmail Şahiner Bey'in şahsi kütüphanesinde tespit edilen ilmihal metni, Oğuz yazı dili tarihi ve ağız bölgeleri açısından önemli bir metindir. İbrâhim adlı mahalli bir müellif tarafından yazıldığı anlaşılan eserin yazım tarihine dair bir ipucu, yazmanın içindeki diğer metnin son sayfasındaki yazım tarihidir: 1170 Zilkade'sinin 4'ü (M. 21/7/1757). Bu tarihin ilmihal metni ile ilişkisi belirsizdir. Ne var ki aynı yazma içerisindeki iki farklı metin ne kadar uzun zaman farkıyla yazılmış olabilir sorusu dahi Oğuz yazı dili tarihini dönemlendirme teşebbüslerine eleştirel yaklaşmak için yeterlidir. Bu eleştirel yaklaşımlara katkı sağlamak adına, söz konusu eserin transkripsiyonlu metni hazırlanmış, filolojik değerlendirmeler neticesinde Eski Oğuz Türkçesi hususiyetleri gösteren Orta Anadolu ağız etkisinde yazılmış olduğu veya sonraki kopyalamalarla bu ağız bölgesinin etkisine maruz kaldığı anlaşılmaktadır.

Kısaltmalar

YTS *YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ*. (2013). (Haz.: Cem Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DerS *DERLEME SÖZLÜĞÜ*. (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaynakça

ALKAN İSPİRLİ, Serhan. (2016). "Müellifi Bilinmeyen Bir Eser: Dâstân-ı Nasihat". *ASOS Journal (The Journal of Academic Social Science)*, S. 32, s. 44-61.

AYKANAT, Timuçin. (2017). "Pendnâme-i Za'îf". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 60, s. 95-112.

COŞKUN, Nilay. (2015). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kitâb-ı Güzide (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DERLEME SÖZLÜĞÜ. (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DEVELİ, Hayati. (2008). "Eski Türkiye Türkçesi Ağzlarının Sınıflandırılması". *Turkish Studies*, S. 3/3, s. 212-230.

EĞRİ, Sadettin. (2016). "Nusayri İnancının Pîri Muhammed El-Garîb ve Kitâb-ı Hakâyık". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 31, s. 271-289.

ERCİLASUN, Ahmet Bican. (1999). "Osmanlı Türkçesi". *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, IX. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ERDEM, Mehmet Dursun. (2006). "Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağzlar". *İlmî Araştırmalar*, S. 22, s. 83-110.

ERDEM, Mehmet Dursun. (2010). "Eski Türkiye Türkçesi Ağzları Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 20, s. 113-138.

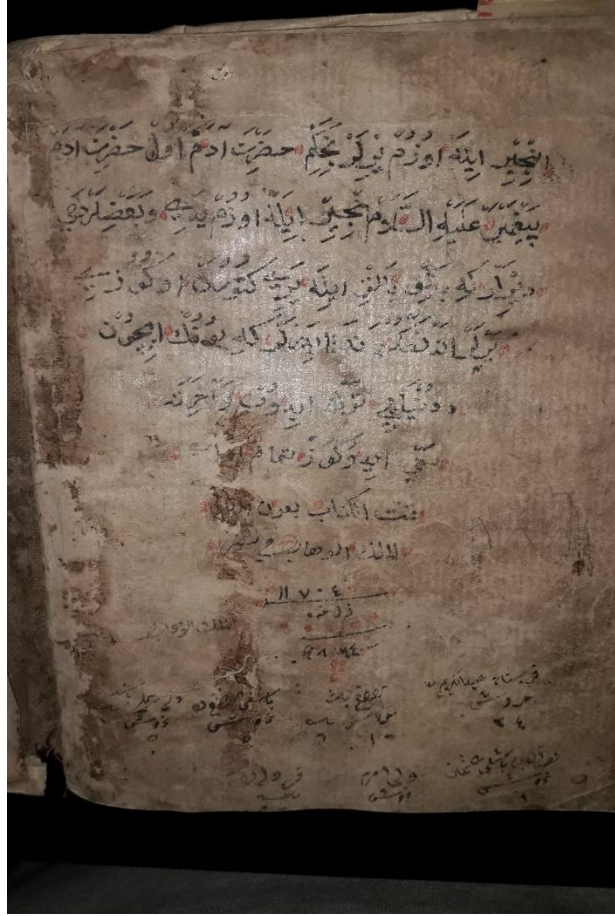
ERDEM, Mevlüt. (2017). "Türk Dillerinde Geçişsiz ve Geçişli Fiil Değişmesi ve Sözdizimsel Sonuçları: Doğ- Fiili Örneği". *Gazi Türkiyat*, S. 21, s. 1-18.

ERDOĞAN, Kenan. (2012). "Niyâzî Mısırî Adına Kayıtlı Bazı Manzumeler". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 18-49.

ERGİN, Muharrem. (2011). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Dağıtım.

- GÜLSEVİN, Gürer. (1995). "Eski Anadolu Türkçesinin İmlâsı Üzerine Notlar", *Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İSEN, Mustafa. (1998). *Sehî Bey Tezkiresi Heşt-Behişt*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, Leyla. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KELPETİN ARPAGUŞ, Hatice. (2000). "İlmihal", *DİA*, XXII, s. 139-141.
- KORKMAZ, Zeynep. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LE GOFF, J. (2020). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart Mı?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MUZAFFER, Akkuş. (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TEKİN, Şinasi. (1974). "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olğa-Bolğa' Sorunu". *TDAY-Belleten 1973-1974*, s. 59-157.
- TEKİN, Şinasi. (1992). "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı-2*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- TEZCAN, Semih. (2015). "Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine". *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri-5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. s. 545-550, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- TİMUSTAŞ, Faruk K. (1992). "Eski Anadolu Türkçesi", *Türk Dünyası El Kitabı-2*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- ÜSTÜNOVA, K. (2003). *Kutbe'd-dîn İznikî Mukaddime Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ. (2013). (Haz.: Cem Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

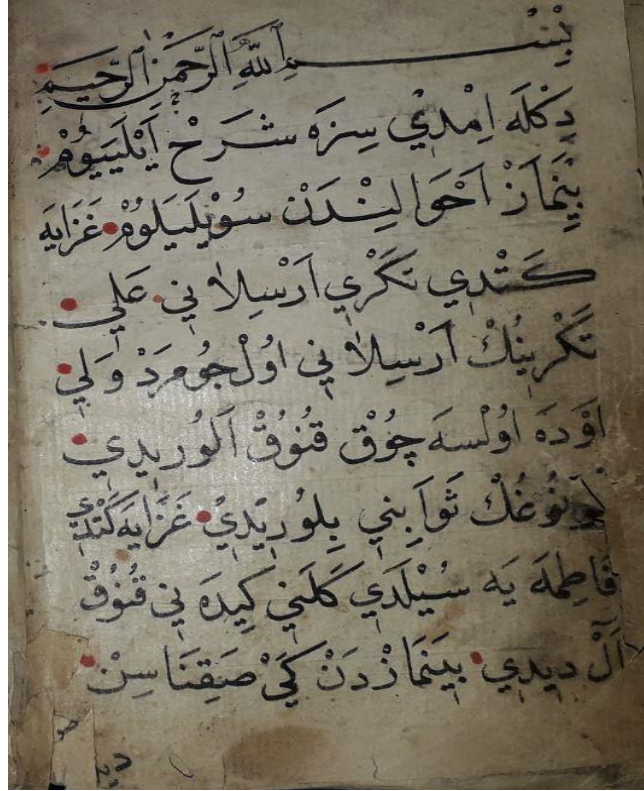
Ekler:

Görsel 1: Yazma eserin ikinci metninin tarih kaydını da içeren hatime varağı, 116b.

Görsel 2: Yazmanın ve ilmihal metninin ilk varağı, 1b.

Görsel 5: 2. Parçanın namaz kılmayanların niteliği üzerine yazılmış kısmı, 34b varağı.

Görsel 6: 3. parçanın başlangıcı, 48a varağı.

Görsel 7: 3. parçanın sonu, 51b varağı.